

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ KAYNAKLARINA GÖRE ATATÜRK

E. Korg. CEMAL ENGİNSOY

I. GİRİŞ

Ansiklopedik eserler arasında belgesel bir değer taşıyan Encyclopaedia Britannica, Atatürk'ü "...seçkin bir Türk askeri, reformcu ve devlet adamı..."¹ olarak tanımlar ve hemen şu değerlendirmeyi ekler: "...Mustafa Kemal'in Türkiye'yi kurtarma mücadelesi, Afrika ve Asya'da doğum halindeki birçok devletin bağımsızlık yolunda çarpışmaları için ilham kaynağı olmuştur..."². Ansiklopedi, bu değerlendirmesinde yalnız değildir. Bu hususu, Doğu ve Batı literatüründen birer örnekle vurgulamak isterim. Büyük Hint şairi (ve Nobel Edebiyat Ödülü Sahibi) Rabindranath Tagore'e göre: "...Kemal gelip geçmişinin şanlı hatıralarını yeniden yaşatırcasına, önümüze yeni bir Asya modeli koyuncaya kadar, Türkiye'ye Avrupa'nın Hasta Adamı denirdi. Fakat, Kemal'in gerçekleştirdiği bu yeni Asya modeli, Doğu ülkeleri için yeni bir hayat ümidi olmuştur. Bu bakımdan, Kemal'in getirdiği ruh, en yüksek saygıya ve takdire lâyıktır..."³.

Öte yandan, Atatürk ile ilgili incelemeleri ile tanınmış Amerikalı Prof. Dankwart Rustow, Atatürk'ün başarısını şöyle değerlendiriyor: "...Kemal'in büyüklüğü ülkesinin savunucusu, Cumhuriyetin kurucusu ve köklü reformcu olarak, üçlü başarısında yatar..."⁴.

II. AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ SİYASET VE DEVLET ADAMLARINA GÖRE ATATÜRK

Bu bölümde sunacağım örneklerin, daha ziyade, protokol yönü ağır basar. Bununla beraber, bazı dikkate değer görüşlere rastlandığına da şüphe yoktur. İlk örneği Başkan Roosevelt'ten aldım. Roosevelt, Atatürk'e gönderdiği 6 Nisan 1937 tarihli mektubuna "Aziz Cumhurbaşkanı" diye başlıyor. Mektuplarda daha çok alışılmış hitap şekli, sanırım, "Aziz Cumhurbaşkanı"dır. Nitekim bundan sonra vereceğim iki örnek böyle başlar.

¹ Encyclopaedia Britannica, vol.2, p.255.

² Ibid.

³ S.A.H. Haqqi, Turkey, Atatürk and India, Ankara, 1985, p.8.

⁴ Dankwart A. Rustow, Atatürk as Founder of a State, p.233.

Ama, Roosevelt'in hitap şekli, kanımca, daha samimî. Mektubun içeriği şöyle: "Birkaç akşam önce, White House'da bir film gösterisinde hazır bulundum... (Filmlerde görüldüğü üzere) nispeten çok kısa bir sürede başlamış olduğunuz olağanüstü birçok eseri seyrederken duyduğum büyük heyecanı size söylemek isterim. Sizi evinizde iken ve kumsalda küçük kızınızla (Ülkü'yü kastediyor olmalı) oynarken gösteren filmleri izlemekten özellikle mutlu oldum. Çok az olan dinlenme anlarımda, bana göndermek nezaketinde bulunduğunuz Türk posta pulu koleksiyonunu inceliyorum. Bu pullar üzerindeki manzaraları bir gün kendi gözlerimle görmeyi ümit ediyorum"⁵.

İkinci örnek, Başkan Kennedy'den. Başkan, Atatürk'ün ölümünün 25. anma yılında, 1963'te, şu deklarasyonu yayınladı: "Atatürk adı, bu yüzyılın büyük devlet adamlarından birinin tarihi başarılarını akla getirir... Çöken bir imparatorluktan özgür bir Türkiye'nin meydana gelmesi ve o zamandan başlayarak yeni Türkiye'nin bağımsızlığını gururla ilân etmesi ve sürdürmesi, Atatürk'e ve Türk halkına şeref kazandırır. Kuşkusuz, kendi ulusal varlığına güven konusunda, Türkiye Cumhuriyeti'nin doğuşundan daha başarılı bir örnek yoktur. Atatürk, Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri arasında geleneksel olarak varolan dostça ilişkilerle derinden ilgili idi. Demokratik hükûmetlerimize önem vermiş ve bir defasında kâhincisine, şimdi dostuz ve gelecekte daha yakın dostlar olacağız, demişti"⁶.

Üçüncü örnek, kısa bir süre önce görev süresi sona ermiş olan Başkan Reagan'dan. Reagan, Atatürk'ün Doğumunun 100. Yıldönümünü kutlama vesilesi ile yayımladığı mesajda şu noktalara değiniyor: "Atatürk, savaş ve barış zamanlarında büyük bir önderdi. Kendi vatandaşlarının kalbinde başta gelirdi ve (hâlâ da) öyledir. Türkiye ve halkı için Atatürk'ün Doğumunun 100. yılı, 1776'nın 200. yıldönümü bizim için olduğu kadar önemlidir. Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye Cumhuriyeti, bir nesilden daha uzun bir süreden beri dost ve müttefik bulunmaktadır. Harry Truman'dan başlayarak, her Amerikan Başkanı, güçlü ve istikrarlı bir Türkiye'yi, Amerikan siyasetinin en önemli bir amacı olarak görmüştür..."⁷.

⁵ To the Memory of Mustafa Kemal Atatürk. A Towering Figure of the 20 th Century, by USIS (Portfolio) May 19, 1981.

⁶ İbid.

⁷ İbid.

Şimdi de, yurdumuzda bulunmuş iki Amerikalı diplomatın Atatürk'le ilgili görüşlerini kısaca aktaracağım. 1927-1932 döneminde Türkiye'de Amerikan Büyükelçisi olarak hizmet gören Joseph C. Grew'un tuttuğu günlüklerde gözüme çarpan pasajlara göre, "...bu hayret verici devrim, 1776'da bizim ülkemize ilham veren milliyetçilikle aynı yoğunlukta olmak üzere, kesin ve etkili bir milliyetçilik sayesinde gerçekleşmiştir; fakat, en büyük çapta, ülkeden yabancı saldırganları sürüp atan, Avrupa'nın Hasta Adamı'nı tedaviye koyulan ve onu devamlı olarak iyiye götüren ve güçlü kılan, bu ülkenin babası Mustafa Kemal'in eseridir... Büyük insanların çoğunda olduğu gibi, büyük işler başarmak için Gazi'de de büyük insanlara yaraşır bütün nitelikler vardı..."⁸.

Yukarıdaki diplomat Ankara'dan ayrılınca, 1932'de General Charles H. Sherrill Büyükelçilik görevine başlar. General'in Atatürk'le daha sıkı ilişkiler kurduğu ve ondan etkilendiği anlaşılıyor. "Gazi ile Görüşmelerim" başlıklı yazısında, şu dikkate değer görüşlere rastlıyoruz: "Büyük adamlar yetiştiren bir millet, büyük bir miledir. Bugün devlet adamlığı alanında kendisinden üstün kimse olmayan Mustafa Kemal gibi çok büyük bir adam pek az yetiştir... Gazi ile ilgili olarak anlatılacak çok şey var. Bunlardan özellikle ikisi, O'nun devlet adamlığını yansıtır; Türkiye'ye gelişimde, yabancı bir elçi olarak, muharebe alanlarını ziyaret etmemin uygun olacağını düşündüm. Bunu Türk otoritelerine bildirince, aldığım cevap şu oldu: Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, Yunanlılarla bugün mevcut samimî ilişkilerin devamını, bu muharebe meydanlarında eski düşmanı olan Yunanlılara karşı kazandığı zaferlerin hatırasını canlandırmaya fazlası ile tercih eder. Bu geniş görüşlü davranış, diğer bir örnekte beni daha da derin bir şekilde etkiledi. Yunanlılara karşı kazandığı ezici zaferden sonra, Türkiye'nin niçin herhangi bir şekilde tazminat almakta ısrar etmediğini öğrenmek isteyince, şu cevapla karşılaştım: Mustafa Kemal'in o zaman verdiği karara göre, Yunanlılarla yenilenecek ve belki de artırılabilecek ticarî ilişkiler, bıktırıcı yıllık (tazminat) alınmasına kıyasla, Türkler için daha yararlı olacaktı. Kaldı ki; bu ödemeler, iki millet arasında daha sonraları belki bir anlaşmazlık nedeni de olabilirdi. Bu iki hikâyeye, ruhça pratik bir barışçı olan bir savaş liderinin, Türkiye'nin komşuları ile ilişkilerinde eski devirlerin düşmanlıkları yerine dostluklar kurmayı tercih ettiğini gösterir... (Bu devlet adamı) Türkiye'nin en doğu ucundan en batıdaki noktasına,

⁸ Joseph C. Grew, Turbulent Era (IV. Bölüm: Yeni Türkiye, 1927-1932), v.II, New York, 1970, p. 708, 793.

İzmir'e kadar (bütün ülkede), cesaretini kaybetmiş bir halkın ruhunu, Yunanlı saldırganlara karşı bütünleşmiş bir millet olarak alev gibi parlayacak ve düşmanı önüne katıp atacak şekilde, sabırla yeniden meydana getirdi. Yüksekte kurulmuş Ankara'da, Türkiye'nin tam kalbinde, halktan oluşan, halkla beraber ve halk için etkili olarak çalışan bir hükümet kurdu. (Ama) bu kadarla yetinmedi. Çünkü; bunları, halkının hayat ve âdetlerini etkileyen reformlar dizisi izledi. O kadar ki; artık, modern yazısı, sayıları ve kanunları ile Türkiye, milletler toplumunda lâıyk olduğu yeri alabilir ve buna hak kazanmıştır. Bu dikkate değer Türk, yüzlerce yıllık bir geçmişte olduğundan (çok daha fazla), milleti, tarihi, dili ve geleceğe olan çok yaygın ümidi ile, Türkiye'nin bir kez daha gururuna kavuşmasını sağlamıştır. Yeniden kazanılmış gururu ile Türkiye, öyle hayranlık ve saygı yaratan ulusal bir duruma gelmiştir ki; bugün onun seçkin dış politikası, bütün komşuları ile sadece dostça ilişkiler kökleştirmesini değil; aynı zamanda, komşuların kendi aralarında daha iyi bir anlayış geliştirmelerini de arzular görünüyor. Türkiye'yi çevreleyen ülkeler, Mustafa Kemal'in iyileştirilmiş komşuluk ilişkileri politikasına hep birlikte (olumlu) karşılık vermişler ve yolun tam ortasında onunla buluşmaya hazır bulunmuşlardır. Yakınoğu barışının Gazi Mustafa Kemal'den daha heyecanlı bir dostu yoktur."⁹

III. AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ BİLİM ADAMLARI VE YAZARLARINA GÖRE ATATÜRK

Bu bölümdeki kaynak eserler, sayısal olarak daha çok ve içerik bakımından daha kapsamlıdır. Bunlar arasında monografi ve biyografi karakterli eserler çoğunlukta olmakla beraber, özellikle seçkin nitelikli değerlendirmeler de vardır. Tercih ederek yararlandığım kaynakları kronolojik bir sıraya göre ve özet olarak sunmaya çalışacağım.

İlk olarak, resmî bir Amerikan raporundan seçtiğim birkaç pasajı aktaracağım. Yıl 1919, Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Wilson, Doğu Anadolu durumunu ve Ermeni sorununu incelemek üzere, Tümgeneral James H. Harbord başkanlığında bir heyet görevlendirir. 20 Eylül 1919'da Sivas'ta Mustafa Kemal Paşa ile görüşen General Harbord, Haziran 1920'de yayımlanan raporunda şu hususları belirtiyor (ilgili kısımlar): "...Türk ordusunda yüksek bir ünü bulunan ve Çanakkale'de bir Kolorduya parlak bir şekilde ve büyük bir yiğitlikle komuta etmiş olan... Mustafa Kemal Paşa, ince, dik duruşlu, askerce görünüşlü, kısa kesilmiş kah-

⁹ Charles H. Sherrill, My Interviews with Gazi, Asia, March 1934, p.140, 142-143.

verengi bıyıklı, donuk gri gözlü, dümdüz arkaya taranmış hafif kahverengi saçlı, yüksek elmacık kemikli... 38'nde genç bir adam. Çok temiz bir şekilde sivil elbiseli idi ve dışarda olduğu gibi evde de fes giyen olağan Türk'ten farklı olarak, bütün görüşmemiz boyunca başı açık oturdu. Çanakkale'de bir Kolorduya komuta ederken tehlike karşısında kendini sakınmayışının Alman Karargâhının şikâyetine yol açtığını işittiğimizden, General hakkında özel bir ilgi duyuyorduk. Âmir olduğu için, kendisinin umursamazlığına karargâhındaki personelin de uyması gerekiyordu ve bu durum Almanlarda endişe yaratıyordu. Görüşmemiz ikibuçuk saat sürdü ve konuşan, daha çok Mustafa Kemal oldu... Çok kolaylıkla ve akıcı bir şekilde konuşuyordu... Tercüman vasıtasıyla görüşlerini aktarışı düzgün ve mantıklı idi; fakat, görünüşe göre, dikkate değer bir gerilim içinde idi ve oldukça biçimli eli ile, bir an bile durmaksızın, tespih çekiyordu. Daha sonra, kendisinin son günlerde sıtımadan rahatsızlandığını ve görüşme sırasında ateşi olduğunu öğrendim. Kişiliği, yardımcılarını ve ekibini kolayca etkisi altında tutuyordu... Görüşme son derece ilginçti ve (sonunda) Mustafa Kemal'in ve yakın çalışma arkadaşlarının samimî vatanseverliklerinden etkilendiğimi söylemek zorundayım..."¹⁰

İkinci örneği Amerikalı bir kadın gazetecinin, Clair Price'in, kitabından aldım. 1920'li yılların başlarında Ankara'ya gelmiş olan ve Atatürk'le görüşme imkânını bulan yazar, izlenim ve gözlemlerini, 1923 yılında yayımlanan "Türkiye'nin Yeniden Doğuşu" adlı kitabında şöyle dile getiriyor: "...Sivil elbise giyinmiş, demirî kır renkli büyük bir kalpak altında demir yüzlü bir adam; Kemal, bir asker görünümü içinde, beni selâmlamak için (masasından) doğruldu. Yüzü sertçe, düz hatlı ...Paşa, ara sıra gözbebeklerinde çakan şimşeklerle belli olan öfke nöbetleri ile ünlü; fakat, kendisi ile konuşmam boyunca, açık mavi gözleri, bir an ayrılmadan bana dikili kaldı... Az gülen bir insan olma sorunu, kendisine pek uygulanamaz; çünkü, isterse, gerçekten hoş bir insan olma niteliği var. Bunu, dört yıldır Ankara'da yaşamakta olan bazı Batılı dostların görüşlerine dayanarak söyleyebiliyorum... (Ama) Kemal, profesyonel bir askerdir... Şimdi yeni Türkiye Hükûmetinin başındadır. Ankara'ya, bir devlet adamından çok, bir asker korkusuz doğruluğunu getirmiş ve dikkate değer kişisel prestiji, Hükûmetinin bütününe renk vermiştir. Bununla beraber, onu (sadece) bir asker olarak tanımlamak yeterli değildir. Yeni Türk Devletinin başının bir

¹⁰ James H. Harbord, Mustapha Kemal Pasha and His Party, World's Work, June 1920, p.181, 185-186, 188.

asker olması, eski Osmanlı hâkim alışkanlığının Türk'ün askerlik geleneğinden oluşmasından ileri gelir. Büyük bir askerlik geleneğine bağlı herhangi bir ülkede, memleketin en kafalı insanları orduya geçmek ve ordunun en kafalı adamları da kurmay olmak eğilimindedir... Kemal, Abdülhamit'in zulmü altında doğmuş bir Batılıdır. Doğu'yu, Batı'yı ve her ikisinin garip dölü olan emperyalizmi tanır... Büyük bir Türktür ve Batılı demokrasilerimizin politika alanına arasına fırlattığı insan tipinin üstünde bir kişi olarak, insanlar arasında başı ve omuzları ile yükselir. Bundan yüzyıl sonraki geleceğin tarihçisi, bugün aramızda dolaşırken görebildiğimizden çok daha geniş ve yeterli bir perspektif içinde onu görecektir. Kendisi, çok yumuşak bir tonla, Türkçe veya Fransızca konuşuyor (İngilizce bilmiyor). Edindiğim izlenime göre, (fazla) konuşmaktan hoşlanmıyor, söylenmesi gerekeni söylüyor, fakat dinlemeyi tercih ediyor... Her iyi asker gibi, kendisinde en ufak bir kasılma eğilimi yok. Biz Batılılara, Doğu'nun abartılmış gösterişli nezaketini göstermiyor; bizimle konuşurken, kendi aramızdaki konuşmalarda yaptığımız gibi, sadelik ve açıklıkla davranıyor. Konuşmamız sırasında, bir ara, kendisinin resimlerini istedim; çünkü, o sırada Ankara'da bunları bulmak mümkün değildi. Bu olayı, birkaç hafta sonra, İstanbul'da Batılı bir dosta lâf arasında anlattım. (Kemal'in) ne söylediğini sordu. Resimleri ertesi gün göndereceğini söyledi, dedim. Gönderdi mi? sorusuna, evet diye cevap verdim. Arkadaşım, (uzunca) bir düşünceye daldı. 30 yıl kadar İstanbul'da yaşamış olan bu dost bana şunları söyledi: Eğer bir Türk dünyada sana herhangi bir konuda kesin bir söz verir ve bunun için seni bir ay bekletmezse, bu ülkede mutlaka bir inkılâp olmuş demektir..."¹¹.

Üçüncü örnek, Alman kökenli Amerikalı yazar Hans Kohn'a ait. 1933 yılında yayımlanan "Türkiye Cumhuriyetinin On Yılı" başlıklı yazısında, yazar şu hususlara değiniyor: "...Mustafa Kemal'in Cumhurbaşkanlığına getirilmesi, (Türkiye'deki) yeni gelişmelerin sembolü idi... Bu enerji dolu, amaçlarından emin, korkusuz liderin yetenekleri, çağın genel akışından da yararlanacak düzeyde idi; böylece, devletin yapısında, kanunlarında, ekonomisinde ve kültürel hayatında tam bir değişiklik yapabildi... 1922'den beri İtalya'da, bu yılın (1933) başlangıcından beri Almanya'da olduğu gibi, Türkiye'de de siyasal işlerin güdümü bugün bir liderin kişiliğine bağlıdır. Bununla beraber, gerçekte bir fark var. O da, Türk Duçe'sinin (liderinin), iç reformlar üzerinde işe koyulmadan önce, dış politika

¹¹ Clair Price, The Rebirth of Turkey, New York, 1923, p.2-4, 6-8.

alanında halkın isteklerini karşılama hususunda serbest kalmasıdır ve Gazi (diğer bir deyişle, Muzaffer) sıfatını bu gerçeğe borçludur... İç işlerde Mustafa Kemal'in politikası, milliyetçilik, lâiklik ve sanayileşme gibi, üç ilkeye dayanır... (Tarihî gelişmeleri dikkatle göz önünde bulunduran) Mustafa Kemal, Osmanlı Devleti fikrinin niçin korunamayacağını, Turan ırkı düşüncesinin niçin gerçekleştirilemeyeceğini anladı. Gerçekçi bir ruhla, Türk halkının ana yurdu olarak, Anadolu ile yetindi ve bölünmez dikkatini, o zamana kadar İmparatorluğun yükünü hiçbir karşılık görmeksizin taşıyan Anadolu köylüsü üzerinde toplamaya karar verdi... (Türkiye'de) milliyetçilik, lâiklikle el ele gider. Ulusal devlet (fikri), bir kez en üst düzeyde teşkilât şekli olarak benimsenince; din, gerek kamusal, gerek bireysel yaşam bakımından; daha önceki hâkim etkisinden büyük ölçüde sıyrılmıştır... (Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşuna kadar) Türkiye, (ekonomik alanda) yarı sömürge halindeki bir ülke olmuştur. Yabancı kapitalizmin boyunduruğu altında idi... Mustafa Kemal'in (savaşta) kazandığı zafer, ülkeyi (kötü ekonomik) koşullardan kurtarmayı ve ulusun yararına olmak üzere, millî üretim kaynakları vatandaşlar tarafından kullanılan bir devlete dönüştürmeyi mümkün kılmıştır... Ülke ekonomik hayatının değişiminde, devletin çok ileri ve etkin bir rol oynaması, çok doğal bir durumdur. Çünkü; böyle değişim anlarında, halk arasında ekonomik atılım ve teknik disiplin hâlâ canlandırılmaya muhtaçken; ancak devletin elinde yeterli sermaye ve teşkilât imkânları bulunabilir... Mustafa Kemal'in iç politikası, ilhamını nasıl ulusal bağımsızlık kurmak ve korumak arzusundan almışsa; dış politikası da, aynı duygudan kaynaklanmıştır. Dünya Savaşından (I.) önce; Batılı devletlerin elinde sadece bir avdan ibaret olan Osmanlı İmparatorluğu, karşılıklı düşmanlıkları kendi lehine çevirmeye çalıştı. Fakat, varlığını ancak birkaç yıl daha koruyabildi. Buna karşılık; Lozan Antlaşmasından beri, Türkiye, bilinçli olarak, bütün ülkelerle bir barış, tarafsızlık ve dostluk politikası izliyor. (Bu ülkenin) en çok muhtaç olduğu şey, devleti modernleştirmek ve ekonomik hayatını yeniden düzenlemek için, nefes almayı sağlayacak bir barıştır... Dokuz yüzyıldan beri, Türkiye ve Yunanistan, Doğu Roma (İmparatorluğunun) mirasına konmak için, acı bir şekilde çarpışmışlardı. Bu eski düşmanlık şiddetlenmiş ve 1919-1922 döneminde, Anadolu'da Yunan ilerleyişi yüzünden, yeni düşmanca duygular uyanmıştı. Bu olay, her iki tarafta da zalimce hareketler meydana getirmiş ve 1923'te halkın zorunlu mübadelesi ile, yaygın bir sefaletle neden olmuştu. Buna rağmen; Mustafa Kemal, 1930'da mevcut ayrılıkları gidermeyi ve Venizelos ile dostluk antlaşmaları yapmayı başardı. 1930 sonbaharında, Ankara'da, Yunan devlet adamlarının samimî bir şekilde

karşılanması, devlet adamlığının seçkin bir örneğini oluşturdu ve çağımız tarihinde de gerçek bir nirengi noktası oldu... Mustafa Kemal'in liderliğinde yeni Türkiye'nin geçirdiği on yıllık süre, her alanda hemen hemen inanılmaz (başarılarla) doludur. Bütün Doğu, bir kültürel aşamadan diğerine dönüşüm durumundadır. Bu, sosyal ve endüstriyel hayatın bütün yönlerini derin şekilde etkileyen bir dönüşümdür; insanın bütün varlığında, davranış ve düşüncelerinde büyük değişiklikler yapmaktadır. Türkiye, bu hareketin ön safındadır... Mustafa Kemal'in kendisi de bu dönüşüm döneminin bir ürünüdür. Onun kişiliğinde, tarihteki bütün büyük insanlarda olduğu gibi, hem üstün bir enerji ve devlet adamlığı, hem de doğuştan lider nitelikleri ve objektif güçler toplanmıştır... Yeni Türkiye, Mustafa Kemal'in eseridir..."¹².

Şimdi özetlemeye çalışacağım kaynağı, incelemek fırsatını bulduğum bütün eserlerin en dikkate değer olanı olarak niteleyebilirim. Türkiye'de birkaç kez ve uzunca bir süre kalmak imkânını bulan ve İzmir Amerikan Koleji ile bir Türk lisesinde öğretmenlik yapmış olan Prof. Donald E. Webster'in yazdığı "Atatürk Türkiyesi" adlı eser, 1939'da yayınlanmıştır ve bir bakıma, Atatürk yönetimindeki Türkiye Cumhuriyeti döneminin tam bir tarihi niteliğindedir. Özellikle Atatürk reformlarının sosyal gelişimini kapsayan bu kitabın ulusumuz için iyi niyet ve sempati beslediği göze çarpan yazarı şöyle diyor: "...Ölüm, her ne kadar onu görevden uzaklaştırdı ise de; bu durum, yaşadığı dönemin nesline, hatta gelecek çağlarda yetişecek nesillere, kişiliğinin ilhamlarını azaltamaz. Geleceğin bir yapıcısı olduğu için, ülkesi, hâlâ Atatürk Türkiye'sidir... Kemal Atatürk, dünyada en yaygın olarak tanınan bir düzine (insandan) biridir. Ama; ünü, yönettiği ülkenin büyüklüğü yüzünden değil; devrimci bir lider olarak, başardığı değişimlerin mucize gibi oluşundandır. Batı'da seçkin bir diktatör sayılan (Atatürk) kendi halkı tarafından Kurtarıcı (Gazi) ve Cumhurbaşkanı olarak anılır... Türk halkı, Gazi'lerini tanrılaştırmaksızın, onun karizmasına (diğer bir deyişle, Tanrı vergisi niteliklerine) inanır... En tehlikeli dönemde, tam zamanında, üstün yeteneği ile ortaya çıktığı için, halk şükreder... Kemal Atatürk, emir almaya değil, daima emir vermeye; izlemeye değil, yönlendirmeye (yatkın) bir adam olmuştur. Kendisinin bu yaşam biçiminin bir tek anlamı vardı: Türkler için Türkiye hayali. Geleceğe ve amacına yönelik sarsılmaz bir bakışla, ayrıntılarda her zaman gerçekçi olmuş-

¹² Hans Kohn, Ten Years of the Turkish Republic, vol.12, October 1933, p.141-155.

tur... Büyük Önder, sadece tipik bir karakterin sembolü değil; Tanrı'nın ilham verdiği en üstün bir liderdir... Cumhurbaşkanı Atatürk, bir pazar akşamı saat 20.00'de, masasının üzerinden bir mikrofon alıp, ülke nüfusunun yarısı tarafından dinlenebilecek bir konuşma yapamazdı. Bu nedenle, vaktinin ve enerjisinin büyük bir bölümünü ülkede denetleme gezileri yapmak gibi daha sıkıcı işlerde kullanmış; bu arada, bazı konuşmalar da yapmıştır. Bununla beraber; (konuşmalar yapmasına) gerçekten gerek yoktu. Çünkü; karizması o kadar büyüktü ki, Cumhuriyete bağlılık ve hizmet duygularını yenilemeleri için, halk toplulukları arasından sadece bir geçmesi yeterli idi... Gittikçe artan bir şekilde inanıyorum ki; devrimi başarılı kılan en büyük etken, tek etken, Atatürk'ün kişiliğinin gücüdür. Bu, (gerçekten) etkili bir faktördür... Eğer bütün zamanların değilse, hiç kuşkusuz, son yüzyılların en büyük Türk'ü, çağdaş dünyanın belki de en dinamik lideri, 10 Kasım 1938'de öldü. Kemal Atatürk'ü birçok muharebe ve bunaldıktan, birden fazla ciddi hastalıktan çekip çıkarmış olan sınırsız canlılığı sona erdi. Ömrü 60 yıla bile ulaşmamakla beraber; üç kişinin hayatı kadar yaşamış, üç kişininki kadar çok enerji harcamıştı. Son 20 yıl içinde hem yurdunda, hem de yurdu dışında daima prestij ve saygı kazandı... daha uzun süre yaşasaydı, belki de daha çok başarı sağlayabilirdi; (ama) kendisinden sonra görev alanlara, kıskanılabilir (bir) miras (alarak) sağlam kurulmuş bir millet bıraktı..."¹³.

Yararlandığım diğer önemli bir eser, "Yeni Türkler-Cumhuriyetin Akıncıları, 1920-1950" başlığını taşıyor. 1930'lu yıllarda İstanbul'da Robert Kolej ve Kızlar İçin Amerikan Koleji'nde uzunca bir süre öğretmenlik yapmış olan eserin yazarı bir bayan Profesör, Eleanor Bisbee. Yazara göre, "...Son 30 yıl içindeki (1920-1950) en ilginç ve önemli gelişmelerden biri, Türk halkının yaşamında meydana gelen köklü değişimdir. 1911'den 1922'ye kadar 11 yıllık bir savaş ve kargaşa dönemini izleyen ve Cumhurbaşkanı Atatürk'ün yönlendirici dehası altında sağlanan bu değişim, Türkiye'yi sadece bir imparatorluktan, cumhuriyet hükümeti ile idare edilen millî bir devlete dönüştürmekle kalmamış; fakat, halkın hayatında büyük değişiklikler de sağlamıştır... (Türkiye'de) Genç Türk (Jön Türk) hareketinin sağladığı tecrübeden yararlanan liderlerden biri, gösterdiği inisiyatifle, sadece Türkleri değil; fakat, dünyayı da şaşırttı. Bu lider, Mustafa Kemal Paşa idi. Prestiji ne aileden gelen bir üne, ne de başkalarının

¹³ Donald E. Webster, The Turkey of Atatürk-Social Process in the Turkish Reformation, New York, 1939, p.123, 146, 150-151, 196.

desteğine dayanan bu subayı, dünya, şimdi Atatürk olarak pek iyi tanımakta... Mustafa Kemal, biraz uzakça olmak üzere, Genç Türkler arasında bulunmuştu... (Fakat) Mustafa Kemal'in bakışları, Osmanlı ufuklarının ve askerî gücün çok daha ötelere taşıyordu. Onun özlemi, yeni bir dünya ve bunun içinde dil ve kültür bakımından uyumlu bir ulusun yeni Türkleri idi. Artık, Osmanlı boyunduruğunu atmak ve modern bir tarzda kendi kendilerini yönetmek için, sıra Türklere gelmişti... Parlak bir asker, Türk Askeri Teşkilâtında kendisinin âmiri durumundaki kiralık Alman subaylarından daha parlak olduğu söylenen bir subay olarak, Libya'da çarpışmış, Çanakkale'de İngilizleri durdurmuş ve orduyu kurtaran, fakat Türkler için emperyalizmin sonu demek olan Suriye'deki çekilme (harekâtını) ustaca yönetmişti. Kendi gücüne dayanan önder (kişiliği,) ölen bir imparatorluğun ruhunu satmak veya ipotek etmek için pazarlığa girişen hasta Osmanlı Hükûmetinin bulunduğu Bab-ı âli tarafından istenmiyordu. Fakat; Anadolu'da milleti yabancı hâkimiyetinden kurtarabilmek için, Türklerin azalan gücünden yeteri kadarını kurtarmaya yardım edebilirdi... (sonunda) Türkiye'ye yönelik Yunan istilâsını yenerek ve Türkiye'yi paylaşma yolundaki İngiliz, Fransız ve İtalyan plânlarını bozarak, Türk Kurtuluş Savaşını (1919-1922) kazandı. O sırada Atatürk, dünyanın gözünde bir diktatör, I. Dünya Savaşından sonra tarih yapan üç diktatörden biri idi. Diğer ikisini (ise), İtalya'da Mussolini ve Almanya'da Hitler oluşturuyordu. (Ama) 30 yıllık bir gözlem, Türk liderini, böyle onur kırıcı bir kıyaslamadan temize çıkarır... Gerçi, benzerlikler vardı. Bu üçlünün her biri, çıkışını, ulusal bir umutsuzluk sırasında gizli bir grup içinde ortaya koyduğu kesin bir kişilik gücü ile yaptı; her biri, iktidarı, felce uğramış bir hükûmetin elinden aldı; her biri, büyük devletlere meydan okudu ve yine her biri, ulusal gururu yüceltti. (Fakat) ondan sonra, Alman ve İtalyan diktatörleri, kendi uluslarını, Atatürk'ün Türkleri ilerlettiği yoldan çok farklı bir yolda yürüttüler. Her üçü de şiddet kullanmakla beraber; bunun biçimi ve çapı, Türkiye'de, İtalya ve Almanya'dakinden çok değişik (ve hafif) idi... (Ayrıca) İtalyan ve Alman diktatörlerinin bol masraflı askerî gösteriler ve haşmetli yeni saraylar yapturmalarının tam tersine, Atatürk, hatta bazen, Cumhurbaşkanı olarak askerî tören kıtalarını denetlediği zaman bile, hep sivil elbise giyindi; görkemli sarayları müzelere ve toplantı salonlarına dönüştürdü; ulusunu, yararsız gösterilerden arındırdı. Her üçü için de, devlet kavramının temeli, ulusal gurur veya milliyetçi motif idi. Fakat, dünyada kendi milletlerine düşen uygun rol hakkındaki direktifleri bakımından, Atatürk, diğer ikisinin tam karşısı kutupta idi. Dünya, Mussolini'nin İtalyanlara fetihler yolu ile Roma İmparatorluğunu (yeniden) di-

riktme vaadini, işe Habeşistan istilâsı ile başladığını ve ırkları ile mağrur Almanlara, Führer (Hitler)'in direktifini biliyordu. (Halbuki) Atatürk'ün kendi sözleri ile, Türkiye'nin ve yeni Türkiye halkının kendi varlık ve refahını düşünmekten başka bir şeyle ilgisi yoktu... Atatürk, 1938'de öldü. Fakat, medenî devlet adamlığı ile (tarihin) kayıtlarında hâlâ yaşıyor. Diğer ikisi ile ilgili ölümsüz kayıt ise, gayrimedenî damgası ile tarihe geçmiştir. Ernest Jackh (Alman kökenli bir İngiliz diplomatı) siyasî bir görevle Türkiye'de bulunduğu sırada, Atatürk'e bu çelişkiyi göstererek şöyle diyordu: Sizin diktatörlüğünüz, esaret altındaki bir halkı kurtarıyor. Halbuki; Hitler'in zulmü, özgür bir halkı esarete sokuyor. Türkler, genel olarak, Atatürk'e kişisel böbürlenme veya devlete sahte bir gurur sağlama için, kendilerini zorlayan bir diktatör olarak bakmazlar. Onu, daha çok, en açık bir ifade ve en güçlü bir liderlik kazandırdığı kendi iradelerinin bir temsilcisi olarak görürler. Kişisel otoritesini gereğinden fazla kullanmış olması, genelde, aşağılanmış bir imparatorluğu saygın bir cumhuriyete ve ezilmiş tebaaları gururlu vatandaşlar haline dönüştürmüş olmasının önemini azaltmaz... Bununla beraber; çizdiği yol, alışılmamış bir yoldu ve düşman yakınında bilinmeyen bir arazide ilerleyen askerler gibi, Türkler, görünüşe göre, doğru bir plân yapabilen ve adım başında tartışmak için durmayan, bütün kuvvetleri düzenle sevk edebilen bir şef veya komutan istiyorlardı. Atatürk, Türkler için o tip bir liderdi. (Bu nedenle) onu Ebedî Şef seçtiler..."¹⁴.

Doktorasını Türkiye üzerine yapmış olan bir Amerikalı bayan araştırmacı (Elain D. Smith), 1959'da yayımlanan "Türkiye: Kemalist Hareketin Kökenleri (1919-1923)" başlıklı kitabında şu değerlendirmeleri yapıyor: "...15 Mayıs 1915'teki ...Yunan saldırısı, savaş yorgunu Türkler üzerinde kuvvetli bir etki yaptı; çünkü, Türkler, ikinci derece yurttaş saydıkları bir azınlık toplumu tarafından idare edilmeye katlanamazlardı. Sonuç, bütün ülkede, özellikle Osmanlı Ordusu birliklerinin bulunmadığı yerlerde, millî mukavemet gruplarının ortaya çıkışı oldu. Bu dağınık mukavemet grupları (Kuva-yı Milliye), değişik büyüklükte idi ve her ne kadar kahramanca ve iyi savaşmışlar ise de; Yunanlılara karşı etkili bir harekât, ancak merkezî bir yönetim ve koordinasyonla başarılabilirdi. Bu ihtiyaç, Yunanlıların İzmir'e çıkmasından dört gün sonra, Kuzey Anadolu'da Samsun'a ayak basan Mustafa Kemal tarafından karşılandı ve böylece, bu grupları bir ulusal hareket çerçevesinde birleştirme yolundaki zor işlem başladı. Bu hare-

¹⁴ Elenaor Bisbee-The New Turks-Pioneers of the Republic, 1920-1950, Connecticut, 1951.

ket bir ordu, bir fiili hükümet ve bir dış politika meydana getirdi. Mustafa Kemal Paşa (Atatürk), Gelibolu ve Suriye’de İngilizlere karşı kazandığı askerî başarılarla o sırada bütün Türklerin gözünde büyük bir kahramandı ve Türkiye’nin aşağılanmış koşulları altında, müttefik esareti saydıkları duruma mukavemet etmek isteyenler için de bir umut sembolü idi... (Bir) buhar silindirisinin düzleştirici etkisini andıran taktiği, derin sezgi gücü, (ölçülü) diktatörlüğü ve kendisini izleyenlerin yardımı ile, (bütün çabaların) kıvılcımı olarak Mustafa Kemal, Osmanlı İmparatorluğunun yıkıntılarında nispeten çağdaş bir devlet meydana getirdi... Çekici kişiliği ve kuvvetli azmi ile ihtirash bir genç olan Mustafa Kemal, Genç Türk ihtilâlinde aktif bir rol oynamış ve I. Dünya Savaşında askerî bir kahraman olmuştur. Böylece; 1918 yenilgisi ile Türkiye’nin yere serildiği sırada, Mustafa Kemal’in dinamik liderliği, iyi belirlenmiş ve sınırlanmış amaçları ve Türkiye’nin bağımsız bir devlet olarak varolma hakkı üzerindeki sarsılmaz ısrarı, Türk’ün hayatta kalmasını mümkün kılmıştır... Mustafa Kemal’i eleştirenler, genellikle, onun kişisel (özel) hayatına, otoriterliğine, yolunu açmak için giriştiği dolambaçlı politik manevralarına saldırırlar. Bununla beraber; bu eserin yazarının (Elaine Smith) görüşüne göre, yeni bir milletin bir büyük kurucusunun değerlendirilmesindeki ölçüler, o kişinin özel hayatı ve davranışlarında bulunacak unsurlar değil; fakat, ilke olarak onun felsefesi, amaçlarını gerçekleştirme metotları, yönetim yeteneği, insanları yönlendirme bilgi ve becerisi ve bir millete rehberlik için zorunlu siyasal ileri görüşlülüğüdür... Mustafa Kemal, plânlı bir liderdi. Felsefi fikirlerinin (bana göre, bazılarının) orijinal olmadığı doğrudur; fakat, büyük Türk Sosyolog ve Filozofu Ziya Gökalp’ın siyasî öğretilerini benimsemiş ve onun nazari fikirlerini bir devletin pratik alanda kurulması yolunda uygulamaya çalışmıştır... Gökalp, ulusu kurtaracak büyük bir lider arayışında idi. Gerçekten; bazı fikir ayrılıklarına rağmen, Gökalp, Mustafa Kemal’de Türkiye’nin kurtarıcısı olabilecek büyük bir lider kişiliği görmüştür... Atatürk, bir birey, bir kişi olarak değil; daha ziyade, bir düşünce, bir felsefe örneği olarak tanımlanmalıdır... Atatürk, her ne kadar güçlü bir milliyetçi idi ise de bu milliyetçiliğin uluslararası faaliyetlerin dışında kalma şeklinde düşünülmesi yanlış olur. Çünkü; onun hareketleri, ta başından beri, uluslararası sorunları ve bunların Türkiye’ye etkilerini dikkate almak gerektiği üzerindeki ilgi ve uyanıklığını gösterir. 1938’de Mustafa Kemal’in ölümü, büyük bir kayıp olmuş ve Türk milleti için derin bir şok etkisi yapmıştır... Atatürk, XX. yüzyılın büyük insanlarından biri olarak kalacaktır. Bu eserin yazarı, diktatörlüğü ve otoriter metotları hoş görmemekle

beraber; eğer ulusça hayatta kalınacaksa, millî hareketin ilk günlerinde başta kuvvetli bir iradenin varlığının gerekli olduğunu itiraf etmek zorundadır...”¹⁵.

Atatürk ile ilgili Amerikan kitapları arasında, bir öğretim görevlisi yazarın (Richard D. Robinson) Birinci Türkiye Cumhuriyeti adlı eserini de dikkate değer bulurum. 1963 te yayımlanan bu eserde şu görüşler göze çarpıyor: “...Şu anda, zamanca geriye, 1915’e, yeni Türk’ün prototipi olan Kemal’in bir Millî Kahraman olarak ortaya çıkışını mümkün kılan olaylar dizisinin başladığı döneme dönüyoruz. O dönem olmasaydı, Kemal’in siyasî iktidara yükselmesi belki de düşünülemezdi ve Kemal olmaksızın da, şimdi bir Türkiye olmayabilirdi... Kemal’in hayatının ilk aşamalarına askerlik hâkimdir ve kendisinin askerî deha sahibi olduğu hususunda hiç şüphe yoktur. (Âmirlerinin gözünde) popüler olmamasına rağmen, çabuk yükseldi. Askerî dehası en iyi olarak (şu) beş nitelikle tanımlanabilir: 1) Kişisel cesaret, 2) Başkalarının hareketlerini sezebilme yeteneği, 3) Sabır ve kendi hareketlerinin en etkili olabileceği zamanı kavrayış (iyi zamanlama.) 4) Kendi gerçek hedefini açığa vurmadan, başkalarını çeşitli yönlerde inandırıcı biçimde aldatılma yeteneği. 5) Hasım kuvvetlerin nispi gücünü objektif biçimde ve doğru olarak değerlendirme kabiliyeti (gerçekçilik). Kemal’in adını çevreleyen destanca öykülerin hayat kazandırdığı cesareti, belki de kendine olan çok gelişmiş güveninden ve (yönetimdeki) amatörler ile politikacılara karşı beslediği horgörme duygusundan kaynaklanıyordu. Kendisi kuvvetli inançlı, kesin kararlı ve kararsızlığa tahammülsüz bir adamdı.. Geçmişe bakarsak; Kemal’in düşünceleri, psikolojik kökenleri ne olursa olsun, tam anlamıyla mantıklı görünümündedir. Bu düşüncelere temel olan ilk ilke, Osmanlı İmparatorluğunu daha ufak, kültürel bakımdan daha uyumlu ve siyasal yönden daha yaşama güçlü bir Türkiye halinde küçültmek ve bütün emperyalist isteklerden veya kaybedilmiş toprakları geri alma iddialarından vazgeçmektir. Bu davranış, geçmişteki Osmanlı politikasından çok önemli bir ayrılış demektir. Osmanlı İmparatorluğunun fetihlerden yararlanarak hayatta kaldığını ve başkalarının sırtından kazandığını hatırlayalım. Osmanlı İmparatorluğunun ekonomik refahı iç kalkınma ile değil, yağma ve ganimetler yolu ile olmuştur. Buna göre, ikinci ilkeyi ortaya koyabiliriz: Türkiye’nin mutluluğu, fetihlere değil, iç kalkınmaya dayanmalıdır. Kemal’in düşüncesi, iç kalkınma ile zenginleşen nispeten küçük bir ulusal devlet kurmaktır. Üçüncü ilkeye ge-

¹⁵ Elaine D. Smith, Turkey: Origins of the Kemalist Movement (1919-1923), Washington D.C., 1959.

lince; iç kalkınma, ancak modern, endüstrileşmiş ve bilimsel nitelikli bir topluma dayanabilirdi. Bu amaca ulaşmak ve Türkiye'deki iktidar boşluğuna büyük devletler yönelmeden önce bunu gerçekleştirmek için, nispeten kısa bir sürede topyekûn bir devrim; dolayısıyla, yeni değerler, yeni kuruluşlar ve yeni bir Türk tipi gerekli idi; bu yeni Türk'ün prototipi Kemal'di. Kemal, ister askerî, ister sivil alanda, teknolojinin sosyo-politik ve ekonomik bir bütünüün ayrılmaz bir parçası olduğunu açıkça kavramış olmalıdır. Modern teknolojiyi benimsemek, (aynı zamanda) sosyal ve siyasal reformları da gerçekleştirmek, diğer bir deyişle, topyekûn devrim demektir. İnsan, Kemal'in yargısının askerî savunmadan kaynaklandığına hükmeder; çünkü, Türkiye, büyük devletlerin uzun süreden beri göz koydukları bir bölge idi. Kendisi, modern bilim ve endüstri olmaksızın, çağdaş bir askerî teşkilâta sahip olmanın mümkün olmayacağını bilincinde idi. En önemlisi, Kemal, ülkenin insan gücünün en verimli şekilde kullanılmasını sağlamak için büyük ölçüde yenileştirilmiş bir siyasal ve sosyal sistem kurmadan, modern bir bilim ve endüstri ortamını gerçekleştirmenin imkânsız olduğunu biliyordu. Okuma yazma bilmeyiş, insanı güçsüz bırakan hastalıklar, dinsel katı inançlar ve kadere boyun eğiş, kadınların aşağılanmış durumu; bütün bunlar gitmeli idi, hem de hızla. Böylece, otoriter bir liderliğin zorunlu olduğu belli oldu. Çünkü; bu değişikliklerin çoğu başlangıçta boşa gitmeyecekti. 19 Mayıs 1919'da Samsun kıyısına ayak basan, işte bu adamdı: kesin hareketli, heyecan verici tek amaçlı ve neyin gerekli olduğunu sezebilme yetenekli bir adam. O sırada 38 yaşında idi. Kıyıya çıkınca; dört gün önce İzmir Bölgesinde başlayan Yunan istilâsı kendisine bildirildi. (Hiçbir) tahrike dayanmayan ve Mondros Mütarekesi şartlarına aykırı olan bu saldırının, yorgun halkını, Türkiye'den arta kalanı kurtarmak amacıyla son bir umutsuz hareket için ateşleyebilecek bir kıvılcım olabileceğini derhal kavradı. Kemal, yine, tam bulunulması gereken yerde idi..."¹⁶.

Amerikalı Profesör Dankwart A. Rustow, Atatürk ve ülkemiz ile ilgili yazıları dolayısıyla, sınıırım, en fazla tanıdığımız bilim adamlarından biridir. Bazı görüşlerini paylaşmamakla beraber, Prof. Rustow'un takdire değer incelemeleri olduğunu söyleyebilirim. "Bir Devlet Kurucu Olarak Atatürk" adlı incelemesinde, Profesör şu görüşlerini belirtiyor: "...Osmanlı İmparatorluğunun Türkiye Cumhuriyetine dönüşümünde Kemal'in oynadığı rol, Weber'ce (Max Weber) bir terimle, çok kez karizmatik olarak

¹⁶ Richard D. Robinson, *The First Turkish Republic*, Cambridge Massachussetts, 1963.

anılan türdendir... Bir karizmatik lider, izleyicilerinin gözünde normal insan (değer) ölçülerini aşan ve onların yararına mucizeler yaratma yeteneğinde olan bir kişidir... Karizma, her şeyden önce, lider ve izleyicilerini birbirine bağlayan bir ilişki, bir beklenti halkasıdır... Karizma liderliği, bir kriz liderliği şeklindedir... Kemal'in öyküsünün büyük kısmı, karizmatik var-sayımlara iyi uyar: kişisel insiyatif, ucu ucuna kaçışlar ve kurtuluşlar, (giderek) artan başarılar, yaygın popüler destek. Bütün bunlar, kuruluşları meydana getirme ve bütün halkın davranışlarını tekrar canlandırma şansı kazandıran unsurlardır...Yaradılış ve eğitim bakımından, Kemal , soyut bir düşünür değil; bir hareket (aksiyon) adamı idi. Fakat, hareketleri üzerinde düşünürdü ve olağanüstü bir esnekliğe sahipti... Kemal'in düşünce-sinde, özellikle dış ilişkilerde, kuvvetin bir ana tema oluşturması şaşırtıcı değildir. Kendisi bir askerdi; sonraları, savaşta bir siyasal lider oldu. Oluşum (çağı) ve en etkin yılları boyunca-gerçekte Cumhuriyeti kuruncaya kadar-dış tehlikeler, Kemal'in 30'la 42. yılları arasında olduğu sırada, Türk Devleti için çok yakın ve büyüktü... Askerî sınırlara dayanarak yeni bir devlet kurmak, Kemal'e, bir politikacı olarak son siyasî rolünde bile, askerî niteliklerini bütün boyutları ile kullanmak olanağını veren bir görevdi. Aynı yapıcı güç, genel plâni uygulamasında da açıkça bellidir. Buluculuğu, alternatifleri dikkatli bir şekilde kullanışı, kesin zamanlama duygusu ve baskına olan güveni... kendisinin birçok siyasal uygulamalarında da görülebilir... Kemal'in büyüklüğü ülkesinin savunucusu, Cumhuriyetin kurucusu ve köklü reformcu olarak üçlü başarısında yatar..."¹⁷.

Yararlandığım son Amerikan kaynak eser, Amerika'daki Ermenilerin şimşeklerini üzerine çektiğini söyleyebileceğim Prof. Stanford J. Shaw'un iki ciltlik bir tarih kitabı. "Osmanlı İmparatorluğunun ve Modern Türkiye'nin Tarihi" adını taşıyan bu eserin ikinci cildinde, yazarın konumuzla ilgili şu görüşleri dikkatimizi çekiyor: "...Tarihin sağladığı derin bir görüşle donatılmış olan Kemal'in, mütevazı kökeninden eğitimine ve savaş hizmetine kadar, hayat ve mesleğinin özel bir amacı ve yönü olduğu görülür: Osmanlı İmparatorluğunun küllerinden Türk milletinin yeniden doğuşunun başarılması... normal insanların ihtiyaç ve düşüncelerini kestirmek hususunda, Kemal'in, arkadaşları arasında eşsiz bir sezis gücü vardı... Akılsızca davranışlar ve kendisinin parlaklığını reddedenler karşısında son derece tahammülsüzdü. Astlarına karşı çok otoriterdi; fakat, üstlerinin

¹⁷ Dankward A. Rustow, Atatürk as Founder of a State, p. 208-209, 211, 213-214, 216, 233.

otoritesine saygı göstermeyi de reddederdi. Bu nedenle; gerek Jön (Genç) Türk hareketinde ve gerek orduda, yeteneğinin ve tecrübesinin kendisine hak kazandırdığı mevki ve rütbeleri alamadı. (Fakat) bu durum, belki de milleti felâkete götürmüş olan Jön Türk Grubundan kendisini uzaklaştırarak, siyasal kariyerinin vakitsiz olarak sona ermesinden kurtarmış oldu... (Jön Türk Yönetimi), Kemal'in İstanbul'da sürekli eleştirilerinden kurtulmak için, onu görevle çeşitli yerlere yollardı... Ama, nereye gönderilirse gönderilsin; temel askerlik bilgisi, emrindeki insanları anlamak, etkilemek ve yönetmek hususundaki olağanüstü yeteneği; onu aksilikler karşısında bile, zafere götürdü ve böylece, savaşı izleyen karışıklık (kaos) döneminde başa geçmeye itecek askerî üne kavuşturdu. İstiklâl Savaşı sırasında, aynı nitelikler, Türkleri zafere ulaştırmasını sağladı... Otoriter yaradılışı, sadece kendisinin haklı olduğu inancı, muhalefet kabul edememesi, normal insanları kendine çekebilme yeteneği gibi, kendisini fena bir çalışma ortağı, (fakat) iyi bir asker yapmış olan bütün bu nitelikler, şimdi, Türk zaferi için zorunlu olan kuvvetler birliğini gerçekleştirdi. Ayrıca; yapılması gerekli ilk şeyleri öne almak, uzun vadeli ilkeleri kısa vadeli sorunların çözümünden sonraya bırakmak, siyasal kuvvetleri tahlil etmek ve kullanmak; nihayet köklü değişiklikleri, yol temizleninceye kadar ertelemek gibi daha önce bilinmeyen bir yetenek de gösterdi... Sabır ve zamanlama duygusu gibi nitelikleri, Cumhuriyet yılları sırasında da kendisine çok yararlı olacaktı..."¹⁸.

IV. SONUÇ

Amerika Birleşik Devletleri kaynaklarından sunduğum örneklerle göre, Atatürk'le ilgili değerlendirme ve yorumların büyük bir bölümü, sanırım, birbirini bütünleyen bir benzerlik ve uyumlu bir yaklaşım gösterir. Örneğin; Atatürk'ün ulusal kurtarıcı ve devlet kurucu rolü ön plânda ele alınır ve bir yandan, bir profesör (Eleanor Bisbee), Atatürk'ü "...Yeni bir milletin büyük kurucusu..." olarak tanımlarken; bir araştırmacı uzman (Elain Smith), "Bütün çabaların kıvılcımı olarak, Mustafa Kemal, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkıntılarında nispeten çağdaş bir devlet meydana getirdi..." ifadesini kullanır; ya da, diğer bir profesör (Stanford Shaw), "... Kemal'in hayatının... özel amacı ve yönü, Osmanlı İmparatorluğu'nun küllerinden Türk milletinin yeniden doğuşunu başarmaktı..." der. Bana göre; bu alan-

¹⁸ Stanford J. Shaw, History of the Ottoman Empire and Modern Turkey, vol.II, New York, 1977.

da belirtilen en anlamlı görüş ise, üç otoritenin (Büyükelçi Jozeph Grew, tanınmış yazar Hans Kohn ve Prof. Donald Webster'in) şu sözlerinde yansıyor: "Yeni Türkiye, Mustafa Kemal'in eseridir." Bu nedendir ki; Profesör, tanınmış kitabına "Atatürk Türkiye'si" adını vermiştir.

Bu kaynaklarda göze çarpan diğer önemli bir nokta, Atatürk için "Seçkin diktatör, ılımlı diktatör, diktatör veya otoriter lider" gibi terimler kullanılmasıdır. Bununla beraber; bu terimleri kullananlar, hemen, Atatürk'ü haklı veya mazur gösteren yorumlar yapmak gereğini de duymuyorlar. Örneğin; Profesör Bisbee, Atatürk'ü Mussolini ve Hitler ile birlikte, I. Dünya Savaşı sonrası tarih yapan bir diktatör olarak niteledikten sonra, "... Fakat, 30 yıllık bir gözlem (1920-1950), Türk liderini böyle onur kırıcı bir kıyaslamadan temize çıkarır..." demekten kendini alamıyor. Çünkü; yine Profesörün sözleri ile, "... (Atatürk'ün) kişisel otoritesini gereğinden fazla kullanmış olması, genelde, aşağılanmış bir imparatorluğu saygın bir cumhuriyete ve ezilmiş tebaaları gururlu vatandaşlar haline dönüştürmüş olmasının değerini azaltmaz..." Daha önce sözünü ettiğim araştırmacı uzman (Elain Smith) ise, "... Diktatörlüğü ve otoriter metotları hoş görmemekle beraber; eğer ulusça hayatta kalınacaksa, millî hareketin ilk günlerinde başta kuvvetli bir iradenin varlığının gerekli olduğunu itiraf etmek zorunda bulunduğunu" belirtiyor ve Atatürk'ün eleştirilme nedenlerine değinerek, biraz da İngiliz yazarı Harold Amstrong'un "Bozkurt (Gray Wolf)" adlı kitabındaki sansasyonel bazı görüşlerine cevap nitelikli olan, şu önemli husus üzerinde duruyor: "... Yeni bir milletin bir büyük kurucusunun değerlendirilmesindeki kriterler, o kişinin özel hayatı ve davranışlarında bulunacak unsurlar değil; fakat, ilke olarak onun felsefesi, amaçlarını gerçekleştirme metotları, yönetim yeteneği, insanları yönlendirme bilgi ve becerisi ve bir millete rehberlik için zorunlu siyasal ileri görüşlülüğüdür... Atatürk, XX. yüzyılın büyük insanlarından biri olarak kalacaktır..."

Yazımı bitirirken, bana üzüntü veren bir hususa değinmek ve teselli duyduğum çok yeni bir örneği sunmak isterim. Son zamanlarda, ülkemizde yayınlanmakta olan bazı dergilerde Atatürk ile ilgili, gerçeklere aykırı, küçümseyici değerlendirmelerin yer almasından derin üzüntü duyuyorum. Fakat; bunu giderici teselli yabancı bir kaynakta, bir Amerikan dergisinde bulabileceğimi, doğrusu, hiç ummuyordum. Ama, gerçek bu... Geçen yılın sonunda 26 Aralık 1988 de yayınlanan, büyük tirajlı ve dünyaca ünlü TIME dergisinde bir röportaj dikkatimi çekti. Röportajı yapan muhabirin "Kahramanlarınız Kimler?" sorusuna, ABD Genelkurmay Başkanı (Oramiral William Crowe), şu cevabı verir: "Kemal Atatürk'ün

derin bir hayranıyım; çünkü, o kadar az şeyle çok şey başardı. Büyük kaynaklar ve üretim kapasitesi ile desteklenince, generaller için kazanmak (doğal) bir şeydir. Fakat; Atatürk, küçük kaynaklarla, Türkiye'nin kontrolünü sultanlardan çekip aldı ve Yunanlıları ülkeden kovdu. O, yüzyılın en büyük askeri olarak, benim adayımdır.”¹⁹

¹⁹ TIME, December 26, 1988, p.54.